

Сорочан А. В.

адвокат Ради адвокатів Миколаївської області

ДО ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА НА ПЕРВИННОМУ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ

ON THE ISSUE OF CERTAIN SECRET INVESTIGATIVE (INVESTIGATIVE) ACTIONS IN THE INVESTIGATION OF FRAUD IN THE PRIMARY REAL ESTATE MARKET

Наукова стаття присвячена висвітленню деяких аспектів розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості. Розглядаються особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій для більш швидкого розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Наголошено на тому, що при розслідуванні шахрайства на первинному ринку нерухомості необхідно виділити здійснення аудіо-, відеоконтролю особи злочинця та місця, а також зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, отримання розшифрування телефонних розмов і проведення їх аналізу тощо.

Ключові слова: шахрайство, первинний ринок нерухомості, організація, тактика, негласна слідча (розшукова) дія, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

The scientific article is devoted to highlighting some aspects of the investigation of fraud in the primary real estate market. Peculiarities of conducting covert investigative (search) actions for faster investigation of the investigated category of criminal offenses are considered.

It was found that the introduction of the NSDC into the domestic criminal justice system as a separate institution of procedural actions carried out during the pre-trial investigation in criminal proceedings is an important procedural innovation, the practice of which has no analogues in law enforcement agencies of other states and raises numerous questions. Investigators, prosecutors, investigating judges, judges and lawyers.

It is noted that law enforcement officers may carry out such NSRD as the removal of information from transport telecommunications networks, which in turn is divided into: secret interception, control of telephone conversations and recording their content using technical means of secret information; interception of electronic signals and messages using technical means of secretly obtaining information. In addition, it is possible to establish the location of the electronic means by: direction finding the location of the terminal equipment of telecommunications networks operational and technical units in the execution of orders in accordance with Art. 40 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

It is emphasized that when investigating fraud in the primary real estate market, it is necessary to highlight the implementation of audio and video surveillance of the offender and the place, as well as removing information from transport telecommunications networks, obtaining transcripts of telephone conversations and analysis.

Key words: fraud, primary real estate market, organization, tactics, covert investigative (search) action, removal of information from transport telecommunication networks.

Постановка проблеми. Вчинення шахрайства на первинному ринку нерухомості передбачає досить ретельну підготовку злочинців до цього кримінального правопорушення. Це, в свою чергу, зумовлює невелику кількість доказової інформації, яку можливо виявити та вилучити під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень. В той же час, для досягнення кінцевої мети кримінального провадження проводяться різноманітні процесуальні дії. В багатьох випадках для цього необхідно застосувати проведення негласних слідчих (розшукових) дій. З огляду на це, перед вченими постає завдання в розробці якісного організаційно-тактичного забезпечення їх проведення в досліджуваній категорії справ, адже це має досить важливе значення для кримінального провадження в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню концептуальних засад розслідування злочинів присвятили свої праці такі вчені як Л. І. Аркуша, К. В. Антонов, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. Н. Колесніченко, В. К. Лисиченко, І. М. Лузгін, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'яничков, М. В. Салтевський, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін. Проте

особливості кримінального провадження у справах про шахрайства на первинному ринку нерухомості не були досліджені у повному обсязі з урахуванням чинного КПК України та сучасних потреб правоохоронної практики.

Метою даної статті є дослідження організації і тактики провадження окремих негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні шахрайства на первинному ринку нерухомості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати шляхом «відкритих» можливостей слідства, то необхідно використовувати негласні засоби отримання доказової інформації. Для цього законодавець передбачив такий різновид процесуальних дій як негласні слідчі (розшукові) дії (надалі – НСРД).

Ми підтримуємо думку В.А. Колесникова з приводу того, що введення до вітчизняної системи кримінального судочинства НСРД як окремого інституту процесуальних дій, що проводяться під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, є важливою процесуальною новацією, практика застосування якої не має аналогів у роботі правоохоронних органів інших держав і викликає численні

запитання у слідчих, прокурорів, слідчих суддів, суддів та адвокатів. Автор наголошує на тому, що визначена законодавцем негласність процесуальних дій означає особливий порядок їх підготовки, проведення та зберігання і використання отриманих результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до їх проведення. Негласність проведення істотно впливає на визначення видів НСРД, отримання відповідних дозволів та встановлення порядку їх проведення, прийняття слідчим, прокурором рішення про здійснення конкретного виду дій, визначення основних виконавців і кола учасників, способу фіксування ходу й результатів проведення, порядку ознайомлення з отриманими результатами зацікавлених осіб і водночас збереження від необґрунтованого розголошення тих відомостей, які становлять державну таємницю. Особливі процесуальні вимоги впливають і на розроблення специфічних тактичних прийомів і тактико-криміналістичних рекомендацій з проведення НСРД, на порядок взаємодії їх учасників, застосування техніко-криміналістичних і спеціальних технічних засобів та використання отриманих результатів у доказуванні як під час досудового розслідування, так і в суді [3, с. 6].

В той же час, необхідно розуміти, що найбільш важливим є забезпечення досудового розслідування відповідними результатами. В свою чергу, результати НСРД Д.Б. Сергеева розглядає як матеріально фіксовані джерела, що виникають в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій та містять певну інформацію, відомості, тобто у вузькому значенні цього терміну. Науковець наголошує на тому, що результати НСРД для їх подальшого використання, в тому числі й у кримінальному процесуальному доказуванні, мають бути трансформовані в передбачену матеріальну форму – відповідні матеріали НСРД. Сама лише змістовна складова результатів їх проведення – інформація, що отримується в результаті їх проведення, не дозволяє її використовувати в інтересах кримінального судочинства [9, с. 102].

Стосовно класифікації НСРД, то слід акцентувати увагу на тому, що вона може бути запропонована за різними підставами. В свою чергу, окремо науковці пропонують такі підстави для класифікації: за порядком надання дозволу на проведення; за характером і обсягом втручання у сферу прав та інтересів особи; за процесуальним статусом особи, яка проводить, та участю у слідчій дії інших осіб; за характером відомостей, які отримують в результаті їх проведення, тощо. Кожна з таких класифікаційних систем передбачатиме окрему мету їх створення. У процесуальному розумінні доцільно зводити до певної системи види окремих НСРД, проведення яких устанавлено Кримінальним процесуальним кодексом України. Кількість і конкретні види та назви таких дій змінюватимуться відповідно до змін у чинному законодавстві [4, с. 133].

Законодавець в Главі 21 КПК навів вичерпний перелік НСРД: 1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); 2) накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); 3) огляд і виїмка кореспон-

денції (ст. 262 КПК); 4) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК); 5) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК); 6) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); 7) встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК); 8) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК); 9) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК); 10) контроль за вчиненням злочину, формами якого є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК); 11) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК); 12) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК) [5].

В той же час, необхідно погодитись з думкою Д.В. Безрукова, який наголошує на тому, що при розслідуванні злочинів проти власності найбільш використовуваними підрозділами карного розшуку оперативно-технічними засобами для негласного отримання інформації можуть бути такі категорії засобів: 1) засоби контролю акустичної інформації; 2) засоби контролю візуальної інформації; 3) засоби контролю телекомунікаційних каналів та вилучення інформації; 4) засоби виявлення об'єктів, які представляють оперативний інтерес, – пристрої, що призначені для визначення місця розташування об'єктів [1, с. 123].

Слід зазначити, що при розслідуванні шахрайства на первинному ринку нерухомості необхідно вирішувати ряд завдань, які є передумовою успішного доведення кримінального провадження до суду. Для їх вирішення, на нашу думку, необхідно проводити окремі заходи як гласного, так і негласного характеру. Наприклад, О. Пчеліна визначає такий перелік можливих заходів при розслідуванні службових злочинів:

- оперативна перевірка підозрюваного на причетність до вчинення інших злочинів, у тому числі у сфері службової діяльності;
- здійснення перевірки за інтегрованими ІПС Національної поліції України, єдиними та державними реєстрами, іншими пошуковими системами в електронних мережах загального користування з метою отримання довідково-аналітичної та оперативно-пошукової інформації, у тому числі про аналогічні нерозкриті злочини;
- отримання консультаційної допомоги від фахівців;
- вилучення документації, пов'язаної зі службовою діяльністю підозрюваного, шляхом проведення відповідних обшуків, тимчасового вилучення чи отримання тимчасового доступу до неї;
- огляд вилученої документації, аналіз її змісту та виявлення слідів імовірної фальсифікації;
- призначення технічних і почеркознавчих експертів документів;
- проведення ревізій, зустрічних та інших перевірок;

- огляд приміщень, земельних ділянок, споруд, устаткування тощо; отримання зразків для експертизи, за необхідності негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження;

- призначення судово-економічної, будівельно-технічних та інших судових експертиз;

- допит підозрюваного та свідків;

- здійснення аудіо-, відеоконтролю особи злочинця та місця;

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, отримання розшифрування телефонних розмов і проведення їх аналізу;

- зняття інформації з інформаційних систем тощо [8, с. 291].

З урахуванням положень чинного КПК України та виходячи з тенденцій правозастосовчої практики за характером дії суб'єктів кримінального провадження щодо отримання інформації з телекомунікаційних мереж поділяються на:

- 1) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (НСРД, передбачена ст. 263 КПК України), що в свою чергу поділяється на: конспіративне перехоплення, контроль телефонних розмов та фіксацію їх змісту з використанням технічних засобів негласного отримання інформації; перехоплення електронних сигналів та повідомлень з використанням технічних засобів негласного отримання інформації;

- 2) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу шляхом: пеленгування місцезнаходження кінцевого обладнання мереж телекомунікацій оперативно-технічними підрозділами при виконанні доручень у порядку ст. 40 КПК України – як НСРД «установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу», передбачена ст. 268 КПК України; затребування компетентними органами розслідування інформації про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж з метою отримання та вибірки відомостей про надані телекомунікаційні послуги – як процесуальна дія, передбачена ст. 93 КПК України [1, с. 172].

З метою негласної фіксації із використанням технічних засобів розмов осіб, про що наголошує С.С. Кузьменко, які можуть мати відношення до вчинення шахрайства, проводиться аудіо-, відеоконтроль особи. Для негласного проведення із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержання, перетворення і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку, проводиться зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача проводиться для одержання інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі. З метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб, проводиться аудіо-, відеоконтроль місця. Перелік СРД, НСРД та ОРЗ залежить від ситуації, що склалася та від мети, якої необхідно досягти [6, с. 77-78].

Як бачимо, зазначені науковці підтримують можливість здійснення аудіо, відеоконтролю особи злочинця та місця, а також зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, отримання розшифрування телефонних розмов і проведення їх аналізу.

Як зазначають окремі вчені, кримінальна процесуальна вимога ч. 1 ст. 258 КПК України, якою заборонено будь-кому втручатися у приватне спілкування без ухвали слідчого судді, стосується порядку здійснення усього кримінального провадження. Якщо будь-яка слідча (розшукова) дія передбачає необхідність чи ймовірність допущення втручання у приватне спілкування, то прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на втручання у приватне спілкування. Порядок подання клопотання повинен відповідати вимогам ст.ст. 246, 248, 249 КПК України, якими врегульовано загальний порядок підготовки й проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Це означає, що під час досудового розслідування правомірне втручання в приватне спілкування є можливим лише у формі проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Таке втручання полягає в отриманні співробітниками правоохоронних органів доступу до змісту спілкування як інформації, що передається та зберігається під час приватного спілкування між особами, без їх відома. Кримінальним процесуальним законом передбачено різновиди втручання у приватне спілкування, що може бути здійснене під час проведення досудового розслідування і потребує отримання дозволу слідчого судді. Це може бути втручання: шляхом аудіо-, відеоконтролю особи, арешту, огляду і виїмки приватної кореспонденції, зняття приватної інформації з транспортних телекомунікаційних мереж або з електронних інформаційних систем [3, с. 45].

Розглядаючи порядок проведення НСРД слід звернути увагу на наступне: така діяльність здійснюється уповноваженими суб'єктами, передбаченими у чинному законодавстві методами та з дотриманням процедури. Тому порядок провадження НСРД передбачає:

- визначення суб'єктів, уповноважених приймати рішення про їх проведення;
- процесуальне оформлення прийнятого рішення;
- організацію виконання процесуального рішення;
- оформлення результатів проведення НСРД організацію зберігання отриманих матеріалів;
- повідомлення осіб, щодо яких проводилися НСРД;

- дотримання режиму секретності під час проведення, зберігання та ознайомлення з матеріалами, отриманими при проведенні НСРД [7, с. 11].

В той же час, необхідно пам'ятати, що, здебільшого, НСРД проводять саме уповноважені оперативно-підрозділи (за дорученням слідчого, прокурора). При цьому вони використовують ті самі технічні засоби, що і при проведенні відповідних оперативно-розшукових заходів. У результаті ті самі засоби, використовувані тими самими суб'єктами залежно від сфери застосування (ОРД та кримінальний процес), в одному випадку іменуються оперативно-технічними, а в іншому – технічними засобами, що

використовуються під час проведення НСРД. Тому, в статті 273 КПК України, регламентуючи використання означених засобів, слід зазначити, що уповноважені оперативні підрозділи, виконуючи доручення слідчого, прокурора, можуть використовувати наявні у них оперативно-технічні засоби, якщо вони відповідають вимогам цього Кодексу щодо засобів, які використовуються при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій [2, с. 4].

Телекомунікаційне джерело інформації може перебувати у користуванні громадянина України, іноземця, особи без громадянства, конституційні права яких тимчасово обмежуються в зв'язку з проведенням негласної слідчої (розшукової) дії. Загалом, телефонний канал зв'язку визначають як вид електрозв'язку, призначений для обміну інформацією переважно шляхом розмов з використанням телефонних стаціонарних або мобільних апаратів. Під телефонними В.А. Колесник розуміє розмови абонентів міського, міжміського та міжнародного зв'язку, а також з використанням радіотелефонного та радіорелейного, високочастотного та космічного зв'язку. Окрім того, автор наголошує на тому, що під телефонними повідомленнями розуміють, як правило, переговори абонентів (включаючи однібічні передачі усної інформації, наприклад, на автовідповідач) по міській, міжміській або міжнародній транспортній телекомунікаційній мережі. Інформація, яка передається за допомогою телефонного апарату, як правило, є мовленнєвою. Вона може передаватися окремими словами, реченнями будь-якою мовою, умовними сигналами, будь-якими звуками, зміст яких зрозумілий абонентам, що спілкуються між собою. Абсолютно не виключено, що особи, які належать до сфер та інфраструктури соціально-аномального злочинного середовища, маскують свою діяльність під час передавання повідомлень по телефону та іншими каналами телекомунікаційної мережі. Це означає можливість використання таксофонів, телефонів, що належать третім особам, застосування у ході спілкування жаргону, умовних фраз, найменувань, прізвиськ, а також технічних засобів захисту повідомлень від їх прослуховування [3, с. 68].

Для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж слідчий під час досудового розслідування шляхом проведення тимчасового доступу до документів оператора телекомунікацій, в порядку передбаченому главою 15 КПК, має встановити ідентифікаційні ознаки, які дозволяють унікально ідентифікувати:

- абонента спостереження (споживача телекомунікаційних послуг), тобто його абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній мережі);
- транспортну телекомунікаційну мережу, тобто який оператор телекомунікацій має право на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційної мережі, якій належить номер абонента спостереження;
- кінцеве обладнання – його ідентифікатор для розпізнання в телекомунікаційній мережі, який надав

цьому кінцевому обладнанню виробник (наприклад, код ІМЕІ мобільного телефону, модему) або адресу точки підключення кінцевого обладнання для публічних фіксованих мереж телекомунікацій. Підставами для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є відомості, що особа користуючись засобами телекомунікації передає та отримує інформацію, яка має значення для досудового розслідування [7, с. 41-42].

Окремі автори акцентують увагу на тому, що визначення шляхів (способів) використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій передбачає вирішення суб'єктом кримінального провадження питання, яким саме чином отримані матеріали (відомості) будуть використовуватися під час досудового розслідування [7, с. 222]. Тому необхідно пам'ятати про важливість правильного та обґрунтованого проведення НСРД.

Стосовно огляду і виїмки кореспонденції слід наголосити, що відповідно до п. 2 ст. 262 КПК України при виявленні під час огляду в установі зв'язку затриманої кореспонденції, речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень [5].

Вивчення судово-слідчої практики дало змогу встановити, що при розслідуванні шахрайства на первинному ринку нерухомості такий вид вилучення здійснюється не так часто (8%). Відповідно до проведеного анкетування респондентів причинами цього були:

- недостатньо злагоджена взаємодія слідчих, оперативних підрозділів та працівників установи зв'язку (31%);
- складність отримання ухвали слідчого судді апеляційного суду щодо проведення цієї негласної слідчої (розшукової дії) (42%);
- небажання слідчих ускладнювати процес розслідування та пошук більш легких шляхів для здобування доказів (29%);
- відсутність необхідності в огляді та вилученні документів (54%).

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що серед обов'язкових НСРД при розслідуванні шахрайства на первинному ринку нерухомості необхідно виділити здійснення аудіо-, відеоконтролю особи злочинця та місця, а також зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, отримання розшифрування телефонних розмов і проведення їх аналізу. Дотримання процесуального порядку здійснення зазначених заходів є обов'язковою умовою того, що результати їх проведення суд буде вважати допустимими. Слід наголосити на важливості вилучення під час огляду в установі зв'язку затриманої кореспонденції, речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування. Обов'язковою умовою для цього вважаємо злагоджену взаємодію слідчих, оперативних підрозділів та працівників установи зв'язку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безруков Д.В. Використання оперативно-технічних засобів щодо протидії злочинам проти власності підрозділам карного розшуку : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг, 2015. 230 с.
2. Грібов М.Л., Пугач С.М. Технічні засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 3–6.
3. Колесник В.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення : науково-практичний посібник / Академія адвокатури України. К. : Прецедент, 2014. 135 с.
4. Колесник В.А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 129–134.
5. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Кузьменко С.С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ. 2019. 249 с.
7. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: Навчально-практичний посібник / Кудінов С.С., Шехавцов Р.М., Дроздов О.М., Гриценко С.О. Х.: «Оберіг», 2013. 344 с.
8. Пчеліна О. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 290-294.
9. Сергеева Д.Б. Результати негласних слідчих (розшукових) дій: проблемні аспекти визначення. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С. 97–106.